

ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ *
ΥΠΟ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (†)
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐνῶ τὸ προνομικὸν ζήτημα ἐφάνη λελυμένον ἐπὶ Ἰωακείμ γ' ἡ τουρκικῆ Κυβέρνησις ἀνεκίνησε πάλιν αὐτὸ συνδέσασα καὶ μετὰ τοῦ βουλγαρικῆς ζητήματος ἐπὶ Διονυσίου ε' (1886-1891) ἐφ' οὗ γενναίως ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ὁ τότε μὲν Ἡρακλείας μητροπολίτης εἶτα δὲ Πατριάρχης ΚΠόλεως γενόμενος Γερμανὸς ε' († 1920) ¹.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 1890 τὸ Πατριαρχεῖον ἔλαβεν ἀθρόα εἰδήσεις ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν περὶ συστηματικῆς καταργήσεως τῶν προνομίων εἶδε δὲ καὶ ἐν μέσῃ ΚΠόλει προφανεστάτους τὰς τάσεις πρὸς τοῦτο. Δὲν προῦκειτο νῦν ὡς ἐπὶ Ἰωακείμ γ' περὶ διαμφισβητήσεως τῆς ἀρμοδιότητος τῆς δίκης καὶ κρατήσεως τῶν κληρικῶν, διαθήκης, ἢ διατροφῆς ἀλλὰ περὶ τῆς ἀρδην ἐκρίζωσως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν δικαίων. Διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ συζυγικαὶ διαφοραὶ τῶν χριστιανῶν ἐν ΚΠόλει ὑπὸ τῶν τουρκικῶν δικαστηρίων πρὸς διάψεξιν διεξήγοντο καὶ γάμου τὸ ἔγκυρον μεθ' ὅλας τὰς ἐντόνους τοῦ Πατριάρχου ἀπεφασίζετο ὑπὸ τοῦ Σεῖχουλ ἰσλάμ καὶ Σχολαὶ διότι διετέλουν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ Πατριαρχείου ἐκλείσθησαν καὶ διδάσκαλοι εἰς τὸ στρατοδικεῖον παρεπέμφθησαν. Εἰς τὰς ἐγγράφους καὶ προφορικὰς τοῦ Πατριάρχου διαμαρτυρίας ἡ Κυβέρνησις ὑπεσχέθη μὲν ν' ἀναστείλῃ τὰς ὀλεθρίας ταύτας ἐνεργείας ἀλλ' ἐζήτησε παρὰ τοῦ Πατριάρχου νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν ἀποστολὴν βουλγάρων σχισματικῶν ἀρχιερέων εἰς ὀρθοδόξους τῆς περιμαχήτου Μακεδονίας Ἐπαρχίας. Εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην ὁ Πατριάρχης ὑπέμνησε προηγουμένας δηλώσεις περὶ τῆς ἀντικανονικότητος τῶν ἐνεργειῶν τοῦ λεγομένου ἐξάρχου τῶν βουλγάρων ὅστις ἢ ἔπρεπε ν' ἀναγνωρίσῃ ἑαυτὸν σχισματικὸν καὶ ἐπομένως νὰ μεταβάλῃ τὸ σχῆμα τῶν κληρικῶν αὐτοῦ ὅπως μὴ ἐξαπατᾷ τοὺς

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 18.

1. Τὰ σχετικὰ περὶ τοῦ ζητήματος ἔγγραφα ἐξεδόθησαν ἐν ἰδίῳ τεύχει ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: "Ἐγγραφα μεταξὺ τῆς ὑψηλῆς Πύλης καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀφορῶντα εἰς τὴν λύσιν τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων τοῦ τε προνομιακοῦ καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ, (ἀπὸ 22 ἰουνίου 1890 μέχρι 31 ἰανουαρίου 1891) Ἐν Τεργεστή 1891 καὶ παρὰ Γεωργ. Παπαδοπούλου ἐνθ' ἀν. σ. 470—539. Πρβλ. Τὰ δίκαια καὶ προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου σελ. 113—117.

ἀπλουστέρους ἢ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι εἶναι πράγματι Ὁρθόδοξος καὶ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν κανόνων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ τοῦρκος Μ. Βεζύρης ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Πατριάρχην ἐν προσωπικῇ συνεντεύξει καὶ γραπτῶς ὅτι οἱ βούλγαροι ἦσαν διατεθειμένοι νὰ μεταβάλλωσι τὸ σχῆμα αὐτῶν, ἀλλ' εὐλόγως ἤξιωσεν ὁ Πατριάρχης ὅπως περὶ τούτου προηγηθῇ συνεννόησις μετὰ τοῦ Πατρισρχείου καὶ ὅπως ἐν τοῖς ἐκδοθησομένοις βερατίοις ῥητῶς σημειωθῇ, ὅτι πρόκειται περὶ σχισματικῶν ἀρχιερέων, ἄλλως διεμαρτύρητο ὁ Πατριάρχης. Μὴ εἰσακουσθεὶς δὲ ἀπηύθυνε διαμαρτυρίαν καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Σουλτᾶνον τῇ 11 Ἰουλίου 1890, ὑπομνήσας ὅτι πρὸ πενταετίας μόλις ἐλύθη τὸ ζήτημα περὶ τῶν δικαίων ἐκείνων ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δύναται ἡ Ἐκκλησία τοῦ ὑψηλοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ νὰ ὑπάρχῃ «τὰ δίκαια ἐκεῖνα, ἔγραφεν ὁ Πατριάρχης πρὸς τὸν Σουλτᾶνον, ὧν ἡ ὑπαρξις διαιωνίζει μὲν τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν τοῦ ἔθνους μου ἀναλλοίωτον δὲ σώζει τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸ Κράτος, ἐνῶ ἀπλῆ σκέψις ἀκρωτηριάσεως τινος οὐ μόνον οὐδὲν προσπορίζει κέρδος ἀλλὰ καὶ σύγχυσιν ἀκαταλόγιστον προξενεῖ, ὅταν ἐπήνεγκεν ἀπὸ τινος χρόνου καταθορυβήσασα τὸν φιλήσυχον λαόν σου». Ἀναγράφας δὲ τὰς γενομένας πρὸ μικροῦ παραβάσεις τῶν προνομίων καὶ τὰς παραλόγους τῶν βουλγάρων ἀξιώσεις ἐζήτη παρὰ τοῦ Σουλτᾶνου «νὰ διατάξῃ καὶ αὐτίς τὴν ἀναγνώρισιν τῶν προαιωνίων ἡμῶν δικαίων, ὧν ἄνευ ἀδυνατεῖ νὰ ὑφίσταται ἡ Ἐκκλησία, τὴν μεταβολὴν τοῦ σχήματος τῶν σχισματικῶν Ἐπισκόπων καὶ τὴν ἐν τοῖς τυχόν ἐκδοθησομένοις βερατίοις σημείωσιν τῆς φράσεως ἐπίσκοποι σχισματικοί, χωρὶς τῶν ὁποίων οὔτε ἡ ἑνταῦθα οὔτε αἱ ἄλλαι Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι εἶναι δυνατὸν νὰ ἴστανται τῆς θρησκείας ἡμῶν κυρίως προσβαλλομένης». Ἐπειδὴ ὁμοῦ ὁ Πατριάρχης καὶ μετὰ τὰς παραστάσεις αὐτοῦ ταύτας δὲν εἰσηκουσθη τοῦναντίον δ' ἔμαθεν ὅτι ἔμελλον νὰ ἐκδοθῶσι βεράτια τῇ 23 Ἰουλίου ὑπέβαλε παραίτησιν καὶ ταυτοχρόνως ἔντονον ἀπηύθυνε διαμαρτυρίαν πρὸς τὸν Μ. Βεζύρη, ὑπομνήσας τὰς κατὰ καιροὺς ἐπισήμους δηλώσεις καὶ ὑποσχέσεις τῆς ὑψηλῆς Πύλης περὶ τῶν προνομίων. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος καὶ τὸ μικτὸν Συμβούλιον δι' ἐγγράφου αὐτῶν πρὸς τὸν Μ. Βεζύρη ἐδήλωσαν μὲν ὅτι δὲν ἀποδέχονται τὴν παραίτησιν ἐζήτησαν δὲ ν' ἀρθῶσιν οἱ λόγοι οἱ προκαλέσαντες αὐτήν. Ἀντὶ τούτου ὁμοῦ ἡ Κυβέρνησις διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν θρησκευμάτων ἐζήτησε παρὰ τοῦ Πατριάρχου ν' ἀνακαλέσῃ τὴν παραίτησιν ἐπανελημμένως γράψασα πρὸς αὐτὸν καὶ παρασχούσα ἐξηγήσεις ἐπὶ τῶν προκληθέντων ζητημάτων. Ἐντεῦθεν ἤρξατο ἀνταλλαγὴ ἐγγράφων μετὰ τὸν παρητημένον Πατριάρχου καὶ τῆς Κυβερνήσεως παραταθεῖσα ἐπὶ μῆνα ὁλόκληρον ἕως οὗ τῇ 23 Αὐγούστου ἡ Ἱερὰ Σύνοδος καὶ τὸ μικτὸν Συμβούλιον ἐδήλωσαν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι ἂν δὲν ἀρθῶσιν οἱ λόγοι οἱ προκαλέσαντες τὴν παραίτησιν τοῦ Πατριάρχου θ' ἀναγκασθῶσι ν' ἀποσυρθῶσιν «ἐγκαταλιμπάνοντες τὴν τύχην τῆς ἐν τῇ

Ἀνατολῇ Ἐκκλησίας τῇ μερίμνῃ πασῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, εἰς ἃς δηλωθήσεται ἡ ἐπισπεύδουσα ἀνάγκη τῆς κοινῆς αὐτῶν συναντιλήψεως πρὸς σωτηρίαν». Εἰς ἀπάντησιν τούτου ἡ Κυβέρνησις διεμήνυσε πρὸς τὸν Πατριάρχην ὅτι ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν θρησκευμάτων μέλλει νὰ συνέλθῃ Ἐπιτροπεία «πρὸς ἐξέτασιν καὶ μελέτην αἰτήσεών τινῶν ἀφορωσῶν εἰς τὰς θρησκευτικὰς προνομίας» καὶ ἐξίτηι παρ' αὐτοῦ ν' ἀποστείλῃ ἀντιπροσώπους. Ὁ Πατριάρχης ἀπήντησεν ὅτι «διὰ τῶν διαμειφθέντων ἐγγράφων ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ ζητημάτων πᾶσα ἀνάπτυξις καὶ διασάφισις γενομένη λίαν ἐσκεμμένως ἐξηντλήθη· ἄλλως, ἐγὼ παρητημένος ἤδη τῆς πατριαρχείας οὐδεμίαν ἔχω πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον ἐπίσημον σχέσιν». Μετὰ τὴν δήλωσιν ταύτην ὁ ὑπουργὸς κατέστησε τὸν Πατριάρχην καὶ τοὺς ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ὑπευθύνους ἐξ ὀνόματος τοῦ Σουλτάνου διὰ πᾶσαν ταραχὴν τῶν χριστιανῶν μέχρι τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐπιτροπείας αἵτινες ἐμελλον ν' ἀνακοινωθῶσι. Ὁ Πατριάρχης τῇ 8 Σεπτεμβρίου ἐδήλωσε πρὸς τὸν ὑπουργὸν ὅτι τὴν εὐθύνην φέρουσι οἱ προκαλέσαντες τὸ ζήτημα, «ἄλλως τε τὸ ἔθνος μου ὅπως πάντοτε προσηνέχθη φρονίμως καὶ νομοταγῶς οὕτω καὶ νῦν ἐξακολουθεῖ μεθ' ὑπομονῆς ἀλλ' ἐναγωνίως ἀπεκδεχόμενον τὴν ταχθεῖαν τῶν ζωτικωτάτων αὐτοῦ ζητημάτων καὶ αἰσίαν λύσιν τὴν μόνην δυναμένην εὐθύνας ἀφελεῖν δι' ἧς προσκομίσει εἰρήνης».

Ἡ εἰρήνη ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ διότι ἡ τυραννικὴ τοῦ Σουλτάνου Κυβέρνησις ἐπέζητει τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος κηρύξασα τὴν Ἐκκλησίαν ἐν διωγμῷ καὶ διατάξασα τὴν κατάπαισιν τῆς δημοσίας λατρείας, κλείσασα τοὺς ναοὺς τῇ 28 Σεπτεμβρίου ἀπῆρθη ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς Μητροπολίτας τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐκθέτουσα τὰς ἐκνόμους τῆς Κυβερνήσεως ἐνεργείας πρὸς καταπάτησιν τῶν προνομίων καὶ τὴν ἔκδοσιν ἐξ αὐτῆς βερατίων διὰ τοὺς σχισματικούς βουλγάρους Ἐπισκόπους συνοψίσασα τὴν ἀνωτέρω ἱστορίαν τοῦ ζητήματος καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ἐγγράφων, ἅμα δὲ καὶ περιγράψασα τὴν οἰκτρὰν τῆς Ἐκκλησίας κατάστασιν ἣν ἐσκόπει νὰ καταστήσῃ γνωστὴν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Ὁρθόδοξους Ἐκκλησίας. Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου συνετάραξε τὰ πνεύματα διότι ἡ Ἐκκλησία ἐκηρύχθη ἐν διωγμῷ. Οἱ Μητροπολίται διέταξαν τὸν ὑπ' αὐτοὺς κλῆρον νὰ παύσῃ πᾶσαν ἱεροπραξίαν οἱ ναοὶ ἐκλείσθησαν, νύκτωρ μόνον συνήρχετο ὁ λαὸς κατ' οἶκον καὶ προσηύχετο ἐτελοῦντο αἱ ἀπαραίτητοι ἱεροτελεστία καὶ ἡ ταφὴ τῶν θνησκόντων. Αἱ γυναῖκες περιβλήθησαν πένθιμον ἀμφίσειν πολλαχοῦ δὲ ὡς ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἐν Σμύρῃ ἐγένοντο ταραχαί. Ἡ μωρὰ Κυβέρνησις τότε ἐνόησεν ὅτι ἔθιξεν ἐπικίνδυνον ζήτημα καὶ ἠθέλησε μὲν διὰ τῆς βίας ν' ἀνοίξῃ τοὺς κεκλεισμένους ναοὺς ἀλλ' ἐπέθετο ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ὀφελῆσῃ διότι ὁ κλῆρος δὲν ἔστεργε νὰ λειτουργήσῃ. Ἠπειλεῖτο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐξέγερσις τοῦ λαοῦ κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίδος. Μάταιαι

ἀπεδείκνυντο αἱ ἀπειλαι τῆς Κυβερνήσεως, ἰδίως εἰς τὸν πρωταίτιον θεωρούμενον τῆς κηρύξεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν διωγμῷ μητροπολίτην Ἡρακλείας, ὅστις ἀπειλούμενος εἶπεν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι πύλαι τοῦ Πατριαρχείου ἐκτὸς τῆς κεκλεισμένης ἀπὸ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ε΄. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας καὶ ἄλλοι Μητροπολίται λόγῳ καὶ ἔργῳ ἐμαρτύρουν προδικάλουν τὸν λαὸν ν' ἀμυνθῆν ἐν ἀνάγκῃ καὶ διὰ τῆς βίας τῆς θρησκείας αὐτοῦ. Ἄλλ' ἢ ἠθικὴ βία κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐκ τῆς κηρύξεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν διωγμῷ ὑπῆρξε μεγίστη.

Οὐχ ἦττον παρεκλύουσα τὸ ζήτημα ἡ Κυβέρνησις κατήρτισε πράγματι ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν θρησκευμάτων ἐπιτροπείαν καὶ ἐξηκολούθησε τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτῆς πρὸς τὸν Πατριάρχην Διονύσιον πάντοτε εὐθαρσῶς ἀναιροῦντα τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῆς. Μάτην δὲ μετεχειρίσθη πάλιν ὁ Σουλτάνος τὸν ἔμπιστον αὐτοῦ Μαυρογέννην παρὰ τοῖς ἐν τοῖς Πατριαρχείοις. Οὐδεμία ὑποχώρησις παρ' αὐτῶν ἐξεδηλοῦτο. Προσῆγγιζεν ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ ἡ ταραχὴ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἠῤῥαυε καὶ ἀναμφιβόλως θὰ ἐξεγείρετο ἐπανάστασις ἂν μὴ ἡ Κυβέρνησις ὑπεχώρει. Τῇ 24 Δεκεμβρίου προσκαλέσασα αὕτη τὸν μητροπολίτην Ἡρακλείας καὶ τὸν Δέσπων Καλλίνικον μετὰ τινος μέλους τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ Συμβουλίου ἐδήλωσεν ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου, ὅστις καὶ διὰ τοῦ Μαυρογένους διεμήνυσεν εἰς τοὺς ἐν τοῖς Πατριαρχείοις σχετικὰς ἀποφάσεις του, ὅτι ἀποκαθίσταται πάλιν τελείως ἡ ἰσχύς τῶν προνομίων καὶ ὅτι ἐπομένως ἔπρεπε νὰ τελεσθῆ ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων. Ἡ Σύνοδος καὶ τὸ Ε.Μ. Συμβούλιον εἰδοποίησαν περὶ τούτου τὸν Πατριάρχην καὶ τηλεγραφικῶς τοὺς Μητροπολίτας τὸ μεσονύκτιον τῆς 24 Δεκεμβρίου, τῇ δ' ἐπαύριον ἐν ἀλλαλαγμῷ τοῦ λαοῦ ὁ Πατριάρχης Διονύσιος ἐπανήλθεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἐν δὲ ταῖς Ἐπαρχίαις ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαὸς ἐδοξολόγησαν τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ναοῖς ἐπὶ τῇ λύσει τοῦ προνομιακοῦ ζητήματος. Μετ' ἀνταλλαγῆν καὶ ἄλλων τινῶν ἐγγράφων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῇ 22 Ἰανουαρίου 1891 ἐξέδωκεν ὁ Μ. Βεζύρης Κιαμὴλ πασᾶς πολύκροτον Ἐγκύκλιον πρὸς τὰς Νομαρχίας καὶ Τοπαρχίας ἐπεχούσης θέσιν ἐπεξηγηματικῆς συμβάσεως ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου κυρωθείσης δι' ἧς ἀνεγνωρίζοντο καὶ ἐπεκυροῦντο αὐθις τὰ προνόμια.

Κατὰ τὴν Ἐγκύκλιον αἱ ἐκ τῆς συνάψεως γάμου καὶ διαλύσεως αὐτοῦ ἀπορρέουσαι διαφοραὶ καὶ ἀγωγαὶ διατροφῆς τραχώματος καὶ προικὸς θὰ ἐξητάζοντο ἀνεκκλήτως ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων καὶ θὰ ἐλύοντο, τῆς Κυβερνήσεως ὑποχρεουμένης νὰ ἐκτελῆ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν. Εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων ὑπάγεται καὶ τὸ περὶ τῶν διαθηκῶν ζήτημα. Διαθήκη ἐπικεκυρωμένη ὑπὸ Πατριάρχου ἢ Μητροπολίτου ἢ Ἐπισκόπου εἶναι δικαστικῶς ἔγκυρος. Τὰ προγράμματα

τῶν Σχολείων, τὰ διπλώματα καὶ ἐνδεικτικὰ τῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλιστῶν ἐπικυροῦνται ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων, ἐὰν δὲ ὁ ἐπιθεωρητὴς ἢ διευθυντὴς τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐξετάζων τὴν ἐν τοῖς Σχολείοις διδασκαλίαν παρατηρήσῃ μᾶθημά τι ἀπᾶθρον ἢ διδάσκαλον καὶ διδασκάλισσαν μὴ ἔχοντας τοιοῦτον ἐνδεικτικὸν ἐν μὲν τῇ ΚΠόλει τὸ Ὑπουργεῖον θὰ συνεννοῆται μετὰ τοῦ Πατριαρχείου ἐν δὲ ταῖς Ἐπαρχίαις ἢ τοπικῇ ἀρχῇ μετὰ τῶν Μητροπόλεων καὶ οὕτω δι' αὐτῶν θὰ γίνεσθαι πᾶσα σχετικὴ ἐνέργεια. Οἱ κληρικοὶ οἱ ἔνεκα ποινικῶν ὑποθέσεων προσκαλούμενοι ὡς μάρτυρες «θὰ ὀρκίζονται κατὰ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν τάξιν ἐν τῷ οἰκείῳ Πατριαρχείῳ ἢ τῇ Μητροπόλει». Προκειμένου περὶ τῆς διαδικασίας καὶ τῆς προσωποκρατήσεως τῶν κληρικῶν, ἐν μὲν ταῖς περιπτώσεσιν ὀφειλῆς τιнос κρατοῦνται ἐν τῷ Πατριαρχείῳ ἢ ἐν ταῖς Μητροπόλεσι, ἐν δὲ ταῖς περιπτώσεσι ποινικῶν ὑποθέσεων ἢ κλήτευσις γίνεται διὰ τοῦ Πατριαρχείου ἢ τῶν Μητροπόλεων. Δὲν θὰ προφυλακίζονται δὲ μέχρι τῆς ἀποδείξεως τῆς ἐνοχῆς αὐτῶν ὅπου καὶ οἱ ἰδιῶται, ἀλλ' ἐν τῷ Διοικητηρίῳ ἐν δωματίῳ ἀναλόγῳ πρὸς τὸ ἀξίωμα αὐτῶν. Ἀποδειχθεῖσης τῆς ἐνοχῆς ἐὰν μὲν αὕτη περιορίζεται εἰς πλημμέλημα ἢ πταῖσμα, ἐπειδὴ δὲν συνεπάγεται τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος τὴν ποινὴν τῆς φυλακίσεως θὰ ὑφίσταται ὁ κληρικὸς ἐν τῷ Πατριαρχείῳ ἢ ἐν τῇ Μητροπόλει, ἐὰν δὲ ἢ προσασπομένη πρᾶξις εἶναι κακοῦργημα μέχρι τῆς ἀποδείξεως καὶ τῆς καταδίκης ὁ ἐνοχος θ' ἀνακρίνηται καὶ θὰ κρατῆται ἐν ἰδίῳ δωματίῳ τοῦ Διοικητηρίου μετὰ δὲ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐνοχῆς καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς θὰ καθαιρεῖται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ καὶ θὰ ὑφίσταται τὴν ποινὴν ἐν ταῖς κοιναῖς φυλακαῖς. Ἡ ἀνωτέρω διάταξις περὶ διαδικασίας καὶ προσωποκρατήσεως τῶν κληρικῶν θὰ ἰσχύη καὶ ἐν ταῖς ἐκτάκτοις περιπτώσεσιν ἐφαρμογῆς τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου.

Οὕτως ἐλύθη ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ Διονυσίου ε' τὸ ζήτημα τῶν προνομίων ἀλλ' ἢ κακόπιστος τουρκικὴ Κυβέρνησις δὲν ἔπαυσεν ἀνανηνοῦσα αὐτὸ καὶ εἰς τὸν ἑξῆς χρόνον. Οὕτως ἐπὶ Νεοφύτου η' (1891—1894) ἢ Κυβέρνησις ἠθέλησε νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον αὐτῆς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν ὡς ὑποχρεωτικὴν εἰς τὰς ἑλληνικὰς Σχολὰς. Ὁ Πατριάρχης ἀντέστη, ὑποδείξας ὅτι τοιαῦται ἀξιώσεις ἀντίκεινται εἰς τὴν Βεζυρικὴν ἐγκύκλιον τοῦ 1891, ἠναγκάσθη ὁμοῦ νὰ στρέξῃ τὴν παραδοχὴν τῆς διδασκαλίας τῆς τουρκικῆς γλώσσης ἐν ταῖς Σχολαῖς. Ἄλλ' ἔνεκα τῆς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀνθαιρέτου ἐκδόσεως τριῶν νέων βερατιῶν εἰς βουλγάρους Ἐπισκόπους παρήτησε τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον. Μετὰ δὲ τοὺς μετ' αὐτὸν ἐπὶ μικρὸν πατριαρχήσαντας Ἀνθιμὸν ζ' (1895—1897) καὶ Κωνσταντῖνον ε' (1897—1901) ἐκλήθη τὸ β' εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Ἰωακείμ γ' ἐφ' οὗ τὸ πρῶτον εἶχε παρουσιασθεῖ τὸ πολὺκροτον προνομιῶν ζήτημα.

Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ὑπῆρξε λίαν εὐνοϊκῆ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐπὶ Ἰωακείμ γ' καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἐπὶ Διονυσίου ε' φάσιν, διότι κατ' ἀμφοτέρωθεν ἠναγκάσθη ὁ Σουλτάνος νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὁ τύραννος Σουλτάνος καὶ μετὰ τοῦτο δὲν ἔπαυσε μελετῶν τὴν ὀλοσχερῆ αὐτῶν κατάργησιν καὶ τὸν ἐκτουρκισμόν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ χριστιανῶν.

Ἡ «νεοτουρκικὴ» τυραννίς.

Ἔνεκα τῆς τυραννίας τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ ἡ κατάστασις τῶν χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ, λήγοντος τοῦ 18^{ου} καὶ ἀρχομένου τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, ἀπέβη οἰκτροτάτῃ, προκαλοῦσα τὰς ἀδιαλείπτους διαμαρτυρίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὁ Χαμίτ ἔνεκα τῆς καχυποψίας αὐτοῦ οὐδὲ τῶν τούρκων ὑπηκόων αὐτοῦ ἐφείσθη, ὡς φανατικὸς μουσουλμᾶνος πιστεύων εἰς τὸ πεπωμένον ἐμερίμνα μᾶλλον περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἢ τοῦ καταρρέοντος Κράτους, κατοχυρούμενος ἐν τοῖς Ἀνακτόροις τοῦ Γιλδίξ καὶ ρίπτων δίκτυα ἀνηκούστου κατασκοπείας ἐφ' ὅλων τῶν ὑπηκόων, φρονεῦων, φυλακίζων, ἐξορίζων πάντα ὑποπτον. Δὲν ἦσαν πλέον μόνον οἱ καταδιωκόμενοι χριστιανοὶ ἀλλὰ πάντων μάλιστα τούρκοι νεαροὶ καὶ μεμορφωμένοι, οὓς ἐξώθει καὶ ἄκων ὁ Χαμίτ πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας καὶ ὠδήγει εἰς μυστικὴν συνωμοσίαν ἐναντίον ἑαυτοῦ. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν διαγμῶν αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ὀργάνωσις τῶν «νεοτούρκων» λεγομένων, οἵτινες ὑποστηριζόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ Χαμίτ καὶ διὰ στρατιωτικῆς ἐπαναστάσεως καταργήσαντες τὴν τυραννικὴν ἀπολυταρχίαν καθίδρυσαν τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα.

Διὰ γενικοῦ ἀλαλαγμοῦ ἐχαιρετίσθη ἡ μεταπολίτευσις ἐκείνη, ἣν ἐπηκολούθησεν ἡ ἐκθρόνισις τοῦ τυράννου Χαμίτ. Πανηγυρικαὶ πομπαὶ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐκ Σόφιας ἐκινουῦντο πρὸς τὴν ΚΠολιν ἵνα συγχαρῶσι τοῖς ἐλευθερωταῖς καὶ ἴδωσιν ἐλευθέραν τὴν ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ὑπὸ τὴν δουλείαν στενάζουσαν ΚΠολιν. Ἐλεύθεροι πάντες οἱ λαοὶ τῆς Τουρκίας μουσουλμᾶνοι καὶ χριστιανοί, πιστεύσαντες ὅτι ὡς συνταγματικοὶ πολῖται θὰ εἶχον τ' αὐτὰ δικαιώματα καὶ τ' αὐτὰ καθήκοντα συνειργάζοντο προθύμως εἰς παγίωσιν τοῦ νεοτουρκικοῦ καθεστῶτος. Μόνος δὲ ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ γ' ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ἐκείνης χαρᾶς, πρὸς κατάπληξιν πάντων, προέβλεπεν ὅτι ἄρχεται νέα περίοδος δεινῶν διὰ τοὺς ἐν Τουρκίᾳ χριστιανούς καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν «τώρα, εἶπεν, ἀρχίζει ὁ μέγας περὶ ὑπάρξεως ἀγὼν τῆς Ἐκκλησίας». Ἐφοβεῖτο ὁ Πατριάρχης, ὅτι διὰ τῆς κηρυσσομένης ὑπὸ τῶν νεοτούρκων ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος τῶν ἐν Τουρκίᾳ λαῶν, θὰ κατηργουῦντο τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας καὶ θὰ κατερρίπτοντο οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι καὶ σωτήριοι φραγμοί, οἵτινες ἐπὶ αἰῶνας ἤδη ἐχώρισαν τοὺς χρι-

στιανικούς λαούς ἀπὸ τῶν τούρκων καί, παρὰ τὰς παρ' αὐτῶν τυραννικάς καταπιέσεις, κατέστησαν ἀδύνατον τὴν ἀφομοίωσιν αὐτῶν πρὸς αὐτούς. Ὅντως δὲ οἱ νεότουρκοι ἀνέλαβον νὰ καταλύσωσι πάντας τοὺς φραγμοὺς ἐκείνους καὶ νὰ ἐπιδιώξωσιν οὐ μόνον τὸν ἐκτουρκισμόν ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἐξισλαμισμόν τῶν χριστιανῶν¹. Ἐνῶ δέ, κατ' ἀρχάς, μόνον περὶ ἐλευθερίας ἐποιοῦντο λόγον, περιφρονηταὶ ὄντες τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας, ἐπειδὴ ὁμως ἐν ὀνόματι αὐτῆς ἀντέδρων κατ' αὐτῶν οἱ οὕτω κληθέντες παλαιότουρκοι, πλειοδοτοῦντες οἱ νεότουρκοι ἐτάχθησαν ἀναφανδὸν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα προσοικειωθῶσι τοὺς ἄλλους καὶ τοὺς μουσουλμάνους πασῶν τῶν χωρῶν. Ἐζήτησαν δὲ ὅπως πάντες οἱ ἐν Τουρκίᾳ λαοί, ἀνευ ἰδιατέρας ἐκ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν ἐθνολογικῆς διακρίσεως, ἀποτελέσωσιν ἓν ἔθνος, τὸ ὀθωμανικόν. Οἱ χριστιανοί, οἱ ἔβραιοι, οἱ ἄραβες, οἱ ἄλβανοί, οἱ τούρκοι, ἔδει νὰ ἐκριζώσωσιν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν συνείδησιν καὶ ἀντικαταστήσωσιν αὐτὴν διὰ νέας συνειδήσεως, τῆς ὀθωμανικῆς, συνενούμενοι περὶ τὴν ἰδέαν τοῦ ὀθωμανισμοῦ ὡς νομοταγεῖς πολῖται τοῦ συνταγματικοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Κυριώτατος ὁμως παράγων τῆς τερατώδους ἐκείνης ὀθωμανικῆς ἐνοποιήσεως τῶν λαῶν τῆς Τουρκίας, ὠρίζετο ὑπὸ τῶν νεοτούρκων ἡ τουρκικὴ γλῶσσα, ἐπομένως ὁ «ὀθωμανισμὸς» οὐδὲν ἕτερον ἦτο ἢ «τουρκισμὸς», τουρκικὸς ὀθωμανισμὸς, διὰ τῆς τουρκικῆς γλώσσης καὶ τῆς τουρκικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἐκ τοῦ Κοραίου ἀπορροεόντων τουρκικῶν νόμων ἀπεργαζόμενος τὴν ἀφομοίωσιν τῶν λαῶν. Ἀρχουσα φυλὴ ἐν τῷ Κράτει ὠρίζετο ἡ τουρκικὴ, τὸ δὲ συνταγματικὸν πολίτευμα προσημοῦζετο πρὸς τὸν ἰσλαμισμόν, διατελοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Σεῖχ-ἄλ Ἰσλάμ, ἡ Κυβέρνησις ἦτο τουρκικὴ, τὸ κοινοβούλιον τουρκικὸν κατὰ 90%, ἡ ὑπαλληλία τουρκικὴ, ὁ στρατὸς τουρκικὸς, τέλος ὁ τουρκικὸς ὀθωμανισμὸς ἦτο ἡ ἰθύνουσα συγκεντρωτικὴ καὶ ἀφομοιωτικὴ ἀρχή. Βεβαίως δὲν ἐτίθετο ἀναφανδὸν ὑπὸ τῶν νεοτούρκων καὶ ἡ μουσουλμανικὴ θρησκεία ὡς τοιαύτη ἀφομοιωτικὴ ἀρχή, ἀλλὰ κατὰ ρητὴν διάταξιν τοῦ τουρκικοῦ Συντάγματος «ἐπικρατοῦσα θρησκεία τοῦ Κράτους εἶναι ὁ ἰσλαμισμὸς, τὰ δὲ λοιπὰ θρησκευόμενα ἐπιτρέπονται μόνον ἐφ' ὅσον δὲν προσβάλλουσι τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ τὰ χρηστὰ ἦθη»! Μεγάλοι ἀγῶνες διεξήχθησαν ἐν τῷ τουρκικῷ κοινοβουλίῳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ λοιπῶν χριστιανῶν βουλευτῶν, πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ σκανδαλώδους τούτου καὶ ὑβριστικοῦ κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀρθροῦ τοῦ τουρκικοῦ Συντάγματος, ἀλλ' οἱ νεότουρκοι ὑπερίσχυσαν, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν καταπολέμησιν τῆς θρησκείας τῶν χριστιανικῶν ἐθνοτήτων. Κατ' αὐτοὺς ἡ θρησκεία εἶναι ἀποκεντρωτικὴ δύναμις καὶ ἀντισυνταγματικὴ ἀρχή, ἅρα ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία δεόν νὰ παύσῃ

1. N. Nicolaidès, L' Empire ottoman. Une année de Constitution, Bruxelles 1909. Περὶ τῶν θεωριῶν τῶν νεοτούρκων ἴδε ἡμετέραν κριτικὴν ἐν «Ἐκκλησιαστικῷ Φάραφ» Ἀλεξανδρείας Δ, 177 ἔξ.

ἀντιπροσωπεύουσα ἔθνος ἢ φυλὴν. Ὁ Πατριάρχης δὲν εἶναι Ἐθνάρχης, ἀλλὰ θερησκευτικὸς προϊστάμενος ἰδιαιτέρου τινὸς τύπου τῆς θερησκείας, ὠρισμένης ὁμάδος τοῦ «ὀθωμανικοῦ» ἔθνους. Ὡς ἀπλοῦς δὲ «ὀθωμανὸς» πολίτης ὁ Πατριάρχης, ὡς καὶ ὁ Ἀρχιερεὺς καὶ ὁ Ἱερεὺς, δύναται νὰ συλληφθῆ, νὰ δικασθῆ, νὰ φυλακισθῆ. Ὅθεν καταργοῦνται πάντα συλλήβδην τὰ λεγόμενα ἐκκλησιαστικά προνόμια. Ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ διὰ πάντας. Καταργοῦνται τὰ ἰδιαιτέρα Σχολεῖα καὶ ἰδρύονται μόνον τουρκικά. Πάντες οἱ ὀθωμανοὶ πολῖται στρατεύονται, ὑπαγόμενοι κατὰ τὸν χρόνον τῆς στρατιωτικῆς θητείας ὑπὸ τὰς αὐτὰς τουρκικὰς διατάξεις. Πᾶσαι αἱ δίκαι, ἐπομένως καὶ αἱ οἰκογενειακαί, αἱ περὶ διαθηκῶν καὶ κληρονομιῶν, δικάζονται ὑπὸ τῶν τουρκικῶν δικαστηρίων καὶ κατὰ τοὺς τουρκικοὺς νόμους. Διὰ τοιούτων ἀρχῶν ὁ νεοτουρκισμὸς ἐξήτει τὴν ἰσοπέδωσιν πάντων τῶν ἐν Τουρκίᾳ λαῶν, τὸν ἐκτουρκισμὸν καὶ τὸν ἐξισλαμισμὸν αὐτῶν.

Θεωροῦντες τὰ τῆς Ἐκκλησίας προνόμια ὡς ἄσχετα μὲν παντελῶς πρὸς τὰς περὶ τῆς θέσεως τῶν χριστιανῶν εἰς μουσουλμανικὰ κράτη διατάξεις τοῦ Κορανίου, ὀφειλόμενα δὲ εἰς ἐσφαλμένην πολιτικὴν τοῦ ποροθητοῦ τῆς ΚΠόλεως Μεχμέτ β' ἤρξαντο ὑπούλως καταργοῦντες αὐτὰ διὰ καθημερινῆς δημιουργίας παντοίων προσκομμάτων καὶ προφασιολογιῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχετικῶν πρὸς ἐνέργειαν τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως ἀποφάσεων τῆς Ἐκκλησίας, δι' ἐκδικάσεων ὑποθέσεων τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου ἀφοῦ τοῦρκος ἱεροδίκης ἐν ΚΠόλει ἐδέχθη νὰ δικασῆ δίκην περὶ διαζυγίου μεταξὺ ὀρθοδόξων, ἕτερος δ' ἐπὶ τῇ βάσει μαρτυρικῶν καταθέσεων, κατὰ τὸν ἰσλαμικὸν νόμον, τὸν ἐπιτρέποντα εἰς τὸν ἄνδρα νὰ ἔχη ταυτοχρόνως πλείονας τῆς μιᾶς νομίμους σύζυγους, ἀνεγνώρισεν ὡς νόμιμον σύζυγον καὶ τέκνα θανόντος ὀρθοδόξου ἐγγάμου γυναῖκά τινα διατυπώσασαν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς κληρονομίας αὐτοῦ. Ἐζητεῖτο ἄδεια περὶ ἀνεγέρσεως θερησκευτικῶν, φιλανθρωπικῶν καὶ σχολικῶν ἰδρυμάτων, χωρὶς νὰ παρέχεται, ἐπὶ ἔτη ἀναβαλλομένη. Κατεβαρύνετο ὁ χριστιανικὸς λαὸς διὰ βαρυτάτων φόρων, ὑπὸ τύπον διαφόρων ἐράνων εἰσπραττομένων. Παρεκωλύετο τὸ ἔργον τῆς ἐλευθέρως λειτουργίας τῶν Σχολῶν διὰ παρανόμου ἐλέγχου αὐτοῦ κατεδιώκοντο οἱ Ἀρχιερεῖς διὰ τὴν εὐθαρσῆ ἄμυναν τῶν δικαίων τῆς Ἐκκλησίας, ἐζητεῖτο ἢ μεταθέσεις αὐτῶν ἢ αὐθαιρέτως ἀπεκλείοντο ἀπὸ τῶν κατὰ τόπους διοικητικῶν Συμβουλίων. Διενηργεῖτο συστηματικὸς ἐξισλαμισμὸς τῶν χριστιανῶν, παρὰ τὸ χάρτι χουμαγιὸν τοῦ 1856 καὶ τὰς πομπώδεις διακηρύξεις τῆς Κυβερνήσεως. Ἐβιάζοντο ποικιλοτρόπως πρὸς ἐξισλαμισμὸν ἰδίως νεάνιδες καὶ μικροὶ παῖδες, ὀρισθέντος ὀρίου ἡλικίας τοῦ δεκάτου ἔτους, καθ' ὃ πᾶς παῖς ἐκδηλῶν τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ δῆθεν ὅπως ἀσπασθῆ τὸ μουσουλμανικὸν θρησκεῦμα ἔδει ν' ἀποσπᾶται ἐκ τῶν γονέων αὐτοῦ καὶ νὰ τοποθετῆται πρὸς φύλαξιν ἐν οἴκῳ τῆς ἀρεσκείας του, ἥτοι ἐν μουσουλμανικῷ οἴκῳ, μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως καὶ τῆς ἐξισλαμισέως του! Ὅσακις παρουσιάζετο περίπτωσις

ἔξισλαμισμοῦ ἀρπαζομένης ὑπὸ τούρκων χριστιανῆς νεάνιδος καὶ ἔδει, κατὰ τὰ διατεταγμένα, νὰ μεταβῆ πρὸς αὐτὴν ἱερεὺς ὅπως νουθετήσῃ αὐτὴν καὶ κατηχήσῃ, ἀποτρέπων αὐτὴν, εἰ δυνατόν, ἀπὸ τῆς ἔξωμόσεως, ἤξιουν οἱ τούρκοι νὰ παρίσταται τούρκος ὑπάλληλος πρὸς ἐκφοβισμόν βεβαίως καὶ ἐκβιασμόν, πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐλευθέρως ἐκδηλώσεως τῶν πεποιθήσεων αὐτῆς. Ἐπὶ πλέον ἤξιουν ἡ νεάνις νὰ εἶναι κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην κεκαλυμμένη διὰ τουρκικῆς καλύπτρας ὑπὸ τὴν ὁποίαν οὐχὶ σπανίως ἐκρύπτετο ἀντὶ τῆς ἀρπαγείσης χριστιανῆς κόρης μουσουλμανίς. Ὅσακις δὲ ἐβιάζοντο πρὸς ἔξισλαμισμὸν γονεῖς ἢ καὶ ἐνὸς μόνου τῶν γονέων ὑποχρεοῦντο καὶ τὰ τέκνα νὰ ἔξισλαμισθῶσι. Τὴν ἐκ τοιούτων ἀπαισίων ἐνεργειῶν τῶν τούρκων δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν μαρτυρεῖ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἡ τραγικὴ ἀληθῶς ἱστορία τῶν κρυπτοχριστιανῶν. Ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἐξεδηλώθησαν ὡς τοιοῦτοι κεκρυμμένοι χριστιανοὶ οἱ καλούμενοι Κουρμούλῃδες, πολεμήσαντες κατὰ τῶν τούρκων, ἐν τῷ Πόντῳ, ὡς εἶδομεν, ἐξεδηλώθησαν ἐπίσης μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον χιλιάδες τοιούτων χριστιανῶν, οἵτινες τέως ἐθεωροῦντο μουσουλμᾶνοι ἐνῶ φαινομενικῶς μόνον, βιασθέντες, ἐδέχθησαν τὸν ἰσλαμισμὸν. Κρύφιοι χριστιανοὶ ὑπῆρχον καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ περὶ τὸ Ἐλβασάν οἱ Σπαταράκ καλούμενοι, οἵτινες κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα μετόκησαν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἰδρύσαντες τὸ χωρίον Σπάτα. Ἐν Κύπρῳ μετὰ τὴν Ἀγγλικὴν κατοχὴν παρουσιάσθησαν ἐπίσης ὡς κρυπτοχριστιανοὶ οἱ καλούμενοι Λενοβάμβακοι. Τινὲς ὅμως τῶν κεκρυμμένων χριστιανῶν μετὰ πολλῶν ἀγώνων κατώρθωσαν ν' ἀπολαύσῃ τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν ἐλευθερίας.

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Χάτι Χουμαγιούν ἱκανοὶ τῶν κεκρυμμένων χριστιανῶν κατώρθωσαν ν' ἀνακτήσουν τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν καὶ ν' ἀναγνωρισθῶσιν ὑπὸ τῶν βαρβάρων ὡς χριστιανοί. Δυστυχῶς ὅμως τοῦ πλεονεκτήματος τούτου δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀπολαύσῃ οἱ ἐν τοῖς ἀποκέντροις καὶ δυσβάτοις χωρίοις τῆς Μικρασίας οἰκοῦντες κρύφιοι χριστιανοί¹. Ἐν αὐτοῖς συμπεριλαμβάνοντο οἱ ἐν τῇ πόλει Ἄκ Δάγ ἢ Ἄκ Δάγ Μαντὲν (Μεταλλεῖα τοῦ Λευκοῦ Ὄρους) οἰκοῦντες οἵτινες μετόκησαν ἐκεῖ τῷ 1830 πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐκεῖ ἀργυρούχων μεταλλείων τῆς Τραπεζοῦντος καὶ συνανεμίγησαν μετὰ τῶν χριστιανῶν κρύφιοι ὄντες χριστιανοί².

1. «Ν. Ἡμέρα» Τεργέστης, φύλλον 11/25 μαρτίου 1906. Σταματίου Ἀντωνοπούλου, Μικρὰ Ἀσία, Ἀθῆναι 1907, σ. 57—72 Ἀρχιμανδρίτου Ἰωνᾶ, Οἱ ἥρωες τῆς πίστεως ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Αὐτοκρ. ὀρθοδόξου Παλ. Ἐταιρείας, τομ. XXI, 1910, σ. 394—409 (ρωσιστῖ). Cons. G. Papadopoulos, ἐνθ' ἄν. σ. 177 ἔξ.

2. Ἡ πόλις Ἄκ Δάγ εὐρεται μὲν ἐν τῷ Σαντζουκίῳ Ὑοσκάτης τοῦ Βιλαετίου Ἀγκύρας ἐκκλησιαστικῶς δ' ὑπάγεται εἰς τὴν μητρόπολιν Χαλδίας οἰκουμένη ὑπὸ χριστιανῶν ὀρθοδόξων καὶ ἀρμενίων καὶ τινων μοιαμεθανῶν καὶ συναποτελοῦσα μετὰ 18 χωρίων ἄμφοτερον ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ δεκαοκτωχιλίων περίπου κατοίκων τὸν ἰδιαιτέρον Καζάν τοῦ Ἄκ Δάγ.

Οἱ ἐν Ἄκ Δάγ κρύφιοι χριστιανοί, οἵτινες *Σταυριῶται* ἀπεκλήθησαν ἄτε γνώρισμά ἔχοντες τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, 150 περίπου οἰκογενείας ἀποτελοῦντες μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου, ἧς τὸ 62 ἄρθρον ἐπέτρεπεν, ὡς εἶδομεν, τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν διεκήρυσαν ὅτι ἦσαν χριστιανοί, ἀπέβαλον τὰ μουσουλμανικὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἀνέγραψαν τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία τῆς χριστιανικῆς Κοινότητος καὶ ἀπέστειλαν αὐτὰ εἰς τὰς τρεῖς χριστιανικὰς ἑλληνικὰς Σχολὰς τῆς πόλεως Ἄκ Δάγ. Αἱ ἐπιτόπιοι ὁμῶς ἀρχαὶ δὲν ἀνεγνώρισαν τὰς πράξεις ταύτας τῶν *Σταυριωτῶν* τῷ δὲ 1899 τῇ εἰσηγήσει τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν Μεμδουχ πασᾶ, ἐζήτησεν ἡ Κυβέρνησις διὰ τοῦ τούρκου διοικητοῦ (Καϊμακάμ) νὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς ὅπως προσεύχωνται ὡς μουσουλμάνοι συμμορφούμενοι πρὸς τὰς διατάξεις τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας, νὰ ἐγγράψῃ ἐπομένως πάλιν αὐτοὺς ὡς μουσουλμάνους καὶ νὰ θεωρήσῃ αὐτοὺς τοιοῦτους, ἀρνούμενους δὲ καὶ ἠπείλησε καὶ ἐφυλάκισε. Ἀλλὰ τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ Κωνσταντίνου ε', ἐντόνως διαμαρτυρηθέντος τῇ 15 Φεβρουαρίου 1899 δι' ἐγγράφου πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ἀφέθησαν ἐλευθεροί. Κατ' Ἀπρίλιον ὁμῶς τοῦ 1902 ἐπὶ Πατριάρχου Ἰωακείμ γ' ἐξ ἀφορμῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ ἤξιωσε πάλιν παρὰ τῶν *Σταυριωτῶν* νὰ ἐγγραφῶσιν ὡς μουσουλμάνοι καὶ ν' ἀποσύρωσι τὰ τέκνα αὐτῶν ἀπὸ τῶν χριστιανικῶν Σχολῶν. Ταυτοχρόνως ἡ τυραννικὴ Κυβέρνησις ἐκήρυξεν ἀκύρους τοὺς γάμους αὐτῶν ὡς μὴ γενομένους κατὰ τὸ κοράνιον. Οἱ δυστυχεῖς *Σταυριῶται* ἠρνήθησαν καὶ πάλιν νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τοιαύτην διαταγὴν τῶν ἀπανθρώπων διοικτῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, 19 δὲ πρόκριτοι αὐτῶν συλληφθέντες ἀπῆχθησαν μετὰ τοῦ ἐν Ἄκ Δάγ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Κυρίλλου Καρατζᾶ δέσμοι εἰς ἔξορίαν. Καὶ μετὰ τοῦτο οἱ *Σταυριῶται* ἐπέμειναν ἀρνούμενοι καὶ δηλοῦντες ὅτι προτιμῶσι τοῦ ἐξισλαμισμοῦ τὸν θάνατον οὕτω δὲ δύο ἐκ τῶν ἐξορίστων ἀπέθανον ἐν ταῖς εἰρηκαῖς. Οἱ τούρκοι δὲν ἐπέτρεπον τὴν ταφὴν αὐτῶν ὡς χριστιανῶν, μόλις δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀφοῦ ἤρξατο ἡ ἀποσύνθεσις τῶν πτωμάτων ἐπέτρεψαν¹.

Τὸ Πατριαρχεῖον ἐντόνως διωμοτύνητο πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἐπὶ διὰ τὴν ἄλλ' οἱ ἀτυχεῖς ἐπαρχιωτὰ ἐξεβιάζοντο ν' ἀρνηθῶσι τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Τῇ 31 Ἰανουαρίου 1906 δι' ἐγγράφου αὐτοῦ τὸ Πατριαρχεῖον ὑπέδειξε πάλιν ὅτι ἡ βία αὕτη ἦν μετέρχεται ἡ Κυβέρνησις ἀντίκειται εἰς τὴν διάταξιν τοῦ Πατριαρχικοῦ βερατίου δι' ἧς ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς ὁ βίαιος ἐξισλαμισμὸς καὶ εἰς τὰς ἐπισήμους αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως «ἐνώπιον σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένον κόσμου» προκηρῦξεις περὶ ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως. Παρουσιάζει δὲ καὶ ἀνακόλουθον πρὸς ἐαυτὴν τὴν Κυβέρνησιν ἥτις ἄλλοτε μὲν ἀνεγνώρισε τοὺς ἀποκαλυφθέντας κρυφίους χριστιανούς νῦν δ' ἀρνεῖται ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς χριστιανούς τοὺς δηλοῦντας ὅτι εἰ-

1. Ἐφημερίς Ἀθηνῶν «Κράτος» φύλ. 8 Ἰανουαρίου 1906.

ναι τοιοῦτοι. Ὅθεν τὸ Πατριαρχεῖον «ἐκφράζον τὴν ζωηρὰν αὐτοῦ λύπην καὶ μὴ δυνάμενον ἐκ τῶν καθηκόντων τῶν ἐπιβαλλομένων αὐτῷ ὑπὸ τῆς θρησκείας ν' ἀνεχθῆ τὴν σοβαρὰν ταύτην προσβολὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως τῶν πιστῶν αὐτοῦ τέκνων, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βίβιν τῆς ὑπάρξεως τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ἐθνότητος παρακαλεῖ ἐντόνως τὴν αὐτοκρατορικὴν Κυβέρνησιν νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τοῦντεῦθεν τὴν ἐξακολούθησιν τῆς καταστάσεως ταύτης, ἀλλὰ νὰ διατάξῃ τὴν ἄμεσον ἐπάνοδον εἰς τὴν πατριδα αὐτῶν τῶν ρηθέντων ἐξορίστων προκρίτων χριστιανῶν καὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου ἅμα δὲ τὴν ἐγγραφὴν τῶν χριστιανῶν τούτων ἐν τοῖς ληξιαρχικοῖς βιβλίοις ὡς χριστιανῶν συνφωδὰ ταῖς δηλώσεσιν αὐτῶν καὶ τῷ ληξιαρχικῷ νόμῳ».

Ἄλλ' οὔτε τὸ διάβημα τοῦτο καίτοι τὸ ἀνωτέρω ἐγγραφον ἀνακοινώθη καὶ εἰς τὴν ρωσικὴν Πρεσβείαν ἀπέδωκεν ἀποτελεσματικόν. Ἦτο δὲ πρόδηλον ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἰωαννῆμ δὲν ἐνήργει μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν δραστηριότητος. Ὁ τοῦρκος διοικητὴς τοῦ Ἄκ Δάγ ἴσως κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως ἐπέβηε τοὺς ἐγκαθειρότους Σταυριώτας νὰ ὁμολογήσωσιν ἑαυτοὺς μουσουλμάνους, ἀδύνατον, ἀδύνατον, ἀνέκραζον ἐκείνοι ὡς ἀληθεῖς μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ, εἴμεθα καὶ θὰ εἴμεθα ὀρθόδοξοι Ἕλληνες «δὲν θέλομεν μῆτε τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων ἡμῶν μῆτε τὸν ἐθνισμόν μας ν' ἀρνηθῶμεν». Τὰ νέα ταῦτα παθήματα αὐτῶν οἱ Σταυριῶται τοῦ Ἄκ Δάγ ἀγγέλλοντες πρὸς τὸν Πατριάρχην δι' ἄλλεπαλλήλων ἐπιστολῶν καὶ τηλεγραφημάτων προσεπέλεγον τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα «τὰ πάνδεινα ἀπὸ τριετίας ὑφιστάμεθα ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τοῦ γένους τῶν πατέρων ἡμῶν, ἀλλ' οὔτε τὰ παρόντα οὔτε τὰ ἀναμένοντα ἡμᾶς δεινὰ πτοοῦσιν ἢ ἐκφοβοῦσιν ἡμᾶς διότι ἀκράδαντον ἔχομεν ἀπόφασιν μὴ μόνον τὰς περιουσίας ἡμῶν ἀλλὰ καὶ τὰς οἰκογενείας καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν ζωὴν νὰ θυσιάσωμεν. Καὶ ἡμεῖς μὲν πρὸ οἰουδήποτε παθήματος δὲν θὰ δειλιάσωμεν οὐδὲ θὰ φοβηθῶμεν, ὑμεῖς δέ, Παναγιώτατε Δέσποτα, τί φοβεῖσθε»; Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ φωνὴ τῶν ἠρώων ἐκείνων τῆς πίστεως ἀλλὰ τὸ Πατριαρχεῖον μὴ εἰσακούμενον μόνον ὑπὸ τῆς βαρβάρου Κυβερνήσεως ἥτις καὶ διὰ τῆς πείνης ἐξίτηι νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Σταυριώτας ὅπως ἀρνηθῶσι τὸν Χριστιανισμόν, μηδὲ τυγχάνον ὑποστηρίξεως παρὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ δὴ παρὰ τῆς ὀμοδόξου Ρωσίας περιορίζετο εἰς ἐγγράφους καὶ προφορικὰς διαμαρτυρίας. Τότε οἱ γενναῖοι Σταυριῶται ἀπετάθησαν πρὸς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα δι' ὑπομνημάτων καὶ ἀναφορῶν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ζητοῦντες βοήθειαν. Γενικὴ δὲ ὑπῆρξεν ἡ συγκίνησις ἐν τῶν παθιμάτων αὐτῶν καὶ συλλαλητήρια συγγροτοῦνται ἐν Ἀθήναις καὶ ψηφίσματα ἐπεδίδοντο εἰς τὰς Πρεσβείας τῶν Μ. Δυνάμεων. Ἐπειδὴ δὲ συνέπεσε τότε νὰ ἐπισκεφθῆ τὰς Ἀθήνας ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος οἱ Σταυριῶται δὲν ἐδίστασαν ν' ἀπευθυνθῶσι καὶ πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλ-

λήνων. Διὰ πάντων τούτων τῶν ἐνεργειῶν τῶν Σταυριωτῶν καὶ τῆς συνδρομῆς τῶν ὑποστηρικτῶν τῶν ἀγώνων αὐτῶν ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις καίτοι ἐντείνασα τὸν διωγμὸν ἠναγκάσθη μὲν ν' ἀνακαλέσῃ τοὺς ἔξορίστους, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα ἐγγράφουσα τοὺς Σταυριώτας ὡς χριστιανοὺς εἰς τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία καὶ ἀναγνωρίζουσα αὐτοὺς ὡς τοιοῦτους. Μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1908 οἱ Σταυριῶται ἐζήτησαν παρὰ τῶν νεοτούρκων ν' ἀναγνωρισθῶσιν ἐπισήμως ὡς χριστιανοί, ἀλλὰ κατὰ διαταγὴν τῶν νεοτούρκων αἱ ἐπιτόπια ἀρχαὶ οὐ μόνον παρεκώλυον τοὺς Σταυριώτας νὰ προσεύχωνται ὡς χριστιανοὶ ἀλλὰ καὶ κατελάμβανον τὰ κτήματα αὐτῶν ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι οἱ ἰδιοκτῆται αὐτῶν ἦσαν ἐγγεγραμμένοι διὰ μουσουλμανικῶν ὀνομάτων!

Παρόμοιον ζήτημα παρουσιάσθη καὶ διὰ τοὺς ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Δυρραχίου Σπαθιώτας. Οὗτοι κατ' ἐπίμονον τοῦ Πατριαρχείου ἀπαίτησιν κρούφιοι ὄντες χριστιανοὶ καὶ μουσουλμανικὰ τέως φέροντες ὀνόματα ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως χριστιανοὶ μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1908. Κατὰ τὸ 1909 ἐγένετο ἡ ἀπογραφή αὐτῶν ὡς χριστιανῶν, ἀλλ' ἐξηγέρθησαν οἱ φανατικοὶ ἄλβανοὶ μουσουλμᾶνοι προκαλέσαντες ταραχάς, οἱ πρόκριτοι τῶν Σπαθιωτῶν ἐφυλακίσθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ μυρίας ὑπέστησαν καταπιέσεις ὅπως ἀρνηθῶσι τὸν Χριστιανισμόν. Ἀλλὰ πάντες σταθερῶς ἐν αὐτῷ ἐνέμειναν.

Ὑπάρχουσι δὲ καὶ σήμερον πολυάριθμοι χριστιανοὶ ἐν Μικρασίᾳ ἀναμένοντες τὴν κατάλληλον στιγμήν νὰ φανερωθῶσι¹. Τοιοῦτοι, πρὸ πάντων, εἶναι οἱ Γιουρούκοι λεγόμενοι καὶ κατοικοῦντες ἐπὶ τῶν ὄρεων τῶν νομῶν Σμύρνης καὶ Προύσσης, ἀρχαῖοι Ἕλληνες κάτοικοι τῶν μερῶν ἐκεῖνων, ἐφ' ὧν βία ἐπεβλήθη ὁ ἰσλαμισμὸς. Οἱ Γιουρούκοι μισοῦσι τοὺς τούρκους, ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς ἐπὶ λυδας, ξένους κύνας (γιαπαντζή κιοπέκ), ἐνῶ φιλοξενοῦσι μετὰ χαρᾶς ἀνυποκρίτου τοὺς Ἕλληνας. Παρὰ πολλαῖς οἰκογενεαῖς αὐτῶν φυλάσσονται εὐλαβῶς ἀρχαῖαι ἱερὰ εἰκόνες. Οἱ Γιουρούκοι δὲν προσεύχονται εἰς τουρκικὰ τεμένη, δὲν τηροῦσι τὸ ραμαζάνιον (νηστείαν) τῶν τούρκων καὶ δὲν φοροῦσι τὸ μπαϊράκιον, εἰδὲ πρὸς σφεύγουσιν εἰς τουρκικὰ δικαστήρια. Τὰς διαφορὰς τὰς προκυπτούσας μεταξὺ αὐτῶν λύουσιν οἱ θρησκευτικοὶ αὐτῶν ἀρχηγοί. Ἀποφεύγουσι τὴν πολυγαμίαν καὶ τὴν σύναψιν γάμων μετὰ τούρκων αἱ δὲ γυναῖκες αὐτῶν καλύπτονται πρὸ τῶν τούρκων. Σπαργανοῦντες τὰ τέκνα αὐτῶν σημειοῦσιν ἐπ' αὐτῶν τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, ἐπίσης τεμαχίζοντες τὸν ἄρτον σημειοῦσι τὸν Σταυρόν. Ἐν περιπτώσει ἀσθενείας, ἐπικαλοῦνται τὰς εὐχὰς τῶν χριστιανῶν ἱερέων, ὧν τὴν χεῖρα εὐλαβῶς ἀσπάζονται, συναντῶντες αὐτοὺς καθ' ὁδόν. Μεταβαίνουνσι πολλάκις καὶ ἰδίως κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς εἰς τοὺς χριστιανικοὺς

1. Κ. Δαμέρα, Περὶ μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κρυπτοχριστιανῶν, ἐν Ἀθήναις 1921.

ναοὺς καὶ παρακολουθοῦσι μετὰ κατανύξεως τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας, κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἀποστέλλοντες πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἱερεῖς δῶρα (τυρόν, βούτυρον) λαμβάνουσι παρ' αὐτῶν εὐλογημένα ἑρυθρὰ ὄα, γίνονται δὲ ἀνάδοχοι χριστιανοπαίδων, διὰ χριστιανῶν καταβάλλοντες τὴν δαπάνην τοῦ βαπτίσματος καὶ δίδοντες αὐτοῖς χριστιανικὰ ὀνόματα (Μαρία, Βασίλειος, Ἰωάννης κλπ.). Εἶναι λοιπὸν προφανέστατον ὅτι οἱ Γιουρκοὶ κρυφίως ἀνήκουσι εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

Τοιοῦτοι εἰσι καὶ οἱ Μεσεχαλδηνοί, εἰς οὓς, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὑπάγονται καὶ οἱ Σταυριῶται. Περὶ τῶν Μεσεχαλδηνῶν λέγεται ὅτι τὴν μὲν ἡμέραν ἐμφανίζονται ὡς τοῦρκοι, τὴν δὲ ἐσπέραν ἀποσυρόμενοι προσεύχονται ὡς χριστιανοί. Οἱ περὶ τὸν Ὀφιν ποταμὸν κατοικοῦντες Ὀφλήδες ἐξισλαμίσθησαν βίᾳ τῷ 1690, σφαγέντων μαρτυρικῶς τῶν μὴ ὑποκυψάντων εἰς τὴν βίαν. Ἀλλὰ κατὰ βάθος παραμείναντες χριστιανοὶ καὶ λαλοῦντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, πολλάκις ἐζήτησαν ν' ἀναγνωρισθῶσιν ὡς τοιοῦτοι παρὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Μόλις τῷ 1877 κατώρθωσαν 150 οἰκογένειαι αὐτῶν διὰ πολλῶν ἐνεργειῶν καὶ γρημάτων πρὸς τοὺς τούρκους ὑπαλλήλους νὰ ἐπιτύχωσι τούτου.

Κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα ἐξισλαμίσθησαν βίᾳ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς περὶ τὰ Θάνανα χώρας, οἱ Θονιανλήδες καλούμενοι, οὐ μόνον λαλοῦντες σήμερον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ φέροντες χριστιανικὰ ὀνόματα, ὅταν μόνον ταξειδεύουσι προσλαμβάνουσιν οἰονδήποτε τουρκικὸν ὄνομα. Αἱ γυναῖκες καὶ θυγατέρες αὐτῶν ἀγνοοῦσι τελείως τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν, πάντα δὲ τὰ χωρία αὐτῶν ὡς καὶ τὰ τῶν Ὀφλήδων φέρουσιν ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ὅμοίως καὶ οἱ Κρημναῖοι κάτοικοι τῆς περὶ τὴν Κρούμναν χώρας, ὑπαγόμενοι εἰς τοὺς Μεσεχαλδηνοὺς, εἶναι κεκρυμμένοι Ἕλληνες χριστιανοί, φαινομενικῶς μόνον ἐξισλαμισθέντες. Πολλοὶ οἰκογένειαι αὐτῶν ἀνεγνωρίσθησαν μετὰ τῶν Σταυριωτῶν, ὡς χριστιανικαί. Ὅσάκις ἀπέθνησκέ τις αὐτῶν ὁ θάνατος ἐτηρεῖτο μυστικῶς ἀπὸ τοῦ ἐπιβαλλομένου αὐτοῖς τούρκου Χότζα. Τὴν δὲ ἡμέραν τῆς κηδείας καθ' ὃν χρόνον παρετίθετο αὐτῷ γεῦμα ἔξω τοῦ χωρίου, προσεκαλεῖτο χριστιανὸς ἱερεὺς ἐκ τοῦ πλησιεστέρου χωρίου. Ὁ δὲ Χότζας ἀπέδιδε τὴν ἔλλειψιν θανάτων εἰς τὸ εὐκράες τοῦ κλίματος ἐκεῖνου.

Περὶ τῶν κατοικούντων τὰς κλιτύας τοῦ Ἐρυθίνου ὄρους ὅπερ ἀναφέρει καὶ ὁ Ὀμηρος (τοῦ νῦν Κιζιλ-δάγ, Ἐρυθροῦ ὄρους) τῶν Κιζιλμπάσηδων λεγομένων, πάντες οἱ ἐρευνῆται τῆς Μικρασίας πληροφοροῦσιν ὅτι εἶναι χριστιανοί, τελοῦντες ἐν κρυπτῷ τὸ Βάπτισμα καὶ τὴν θ. Εὐχαριστίαν, ἔχουσι μυστικὴν θρησκευτικὴν ἱεραρχίαν, ἀποφεύγουσι δὲ τὰ τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας, οὐδὲ περιτέμνονται. Καὶ οἱ τοῦρκοι ἔτι, οὓς ἀποστρέφονται οἱ Κιζιλμπάσηδες, θεωροῦσιν αὐτοὺς χριστιανούς, καίτοι ἐκ φόβου προσποιουμένους ὅτι εἶναι τοῦρκοι. Τούτου ἕνεκα μισοῦσιν αὐτοὺς οἱ

τούρκοι. Δὲν τρώγουσι τροφήν παρασκευαζομένην ὑπ' αὐτῶν.

Ἐπὶ τὸ κράτος τοῦ ἐκ τῶν νεοτούρκων φόβου πάντες οὗτοι οἱ κρύφιοι χριστιανοὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ φανερωθῶσι, μάλιστα μετὰ τὰ παθήματα τῶν Σταυρωτῶν. Ἡ ἐμμονὴ αὐτῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀντι νὰ μαλλάξῃ καὶ ἐπιφυλακτικωτέρους τοὺς νεοτούρκους καταστήσῃ ἐξήπτε τὴν καταδιωκτικὴν αὐτῶν μαγίαν. Τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς διαφόρους χριστιανικοὺς λαούς, τοὺς ὑπὸ τὸν τουρκικὸν στενάζοντας ζυγὸν νὰ συνασπισθῶσι. Ἕλληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι, Ἀρμένιοι, Χαλδαῖοι ἠνώθησαν ἐν κοινῷ ἀμυντικῷ κατὰ τῶν τούρκων ἀγῶνι. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ γ' ζητήσας τῷ 1910 νὰ συγκροτήσῃ ἐν τῷ Πατριαρχεῖῳ Ἐθνοσυνέλευσιν παρεκωλύθη ὑπὸ τῶν νεοτούρκων, διευθύνων δὲ τὰ κοινὰ τῶν ἐν Τουρκίᾳ καταδυναστευομένων χριστιανικῶν λαῶν διαβήματα ἐν ἐπανειλημμένους ὑπομνήμασι πρὸς τὴν Ὑ. Πύλην περιέγραψε τὰς φρικώδεις βιαιοπραγίας τῶν τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ κατὰ πάντων τῶν χριστιανῶν. Εἰς ἀπάντησιν ὁμοῦ τοῦ ἀπὸ 28 Ἰουνίου 1911 ὑπομνήματος διεπράχθη ἀγρία δολοφονία τοῦ Μητροπολίτου Γρεβενῶν Αἰμιλιανοῦ (1911), συνταράξασα ὁλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος. Ἡ δολοφονία ἐκείνη ὑπῆρξε τὸ κορύφωμα τῶν νεοτουρκικῶν ἀνοσιουργημάτων. Παρὰ πάσας δὲ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Πατριαρχείου αἱ βιαιοπραγαὶ ἐξηκολούθησαν. Ἐσρατολογουῦντο ἱερεῖς ὡς ἀπλοὶ στρατιῶται, ὑπεβάλλοντο δὲ οἱ χριστιανοὶ στρατιῶται εἰς μουσουλμανικὰς διατάξεις καὶ ἀποθνήσκοντες ἐθάπτοντο ἐν τουρκικοῖς νεκροταφίοις συνοδευόμενοι ὑπὸ Χότζα, κληρικοὶ ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι ἐπὶ ψευδέσι προφάσεσι συλλαμβανόμενοι ἐφυλακίζοντο, προσευχαὶ καὶ ἱεραὶ ἀκολουθίαι ἐν τοῖς ναοῖς διεκόπτοντο, ἱερεῖς ἐκωλύοντο νὰ μεταβῶσι κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα πρὸς τοὺς ἐν φυλακαῖς κρατούμενους χριστιανούς, Μητροπολιταὶ ὑβρίζοντο παρὰ τούρκων ὑπαλλήλων, διηρπάζετο ἡ περιουσία τῶν χριστιανῶν, ναοὶ ἐβεβηλοῦντο, φόνοι καὶ ἀτιμώσεις, δαρμοὶ βασανιστήρια καθίστων τὸν βίον τῶν χριστιανῶν ἀβίωτον, ἐξηκολούθουν δὲ οἱ βίαιοι ἐξισλαμισμοὶ νεανίδων καὶ παιδῶν. Ὁμολογούμενως ἐδημιουργήθη ἐπὶ τῶν νεοτούρκων κατάστασις τῶν χριστιανῶν, ἥτις ὑπερέβαλε κατὰ τὴν ἀγριότητα τὴν τῶν ζοφερωτέρων χρόνων τῆς τουρκικῆς τυραννίας. Ἡ νεοτουρκικὴ τυραννία ὑπερβᾶσα πᾶν ὄριον ἐξεδηλοῦτο διὰ τραγικῶν γεγονότων, ὧν ἡ περιγραφή ἐπλήρου τὰς σελίδας τῆς ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἐκδιδομένης «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας». Ἀλλὰ καὶ ταύτης τὴν ἔκδοσιν ἀπηγόρευσε τὸ νεοτουρκικὸν στρατοδικεῖον.

Ἡ κατάστασις αὕτη περιήγαγεν εἰς ἀπόγνωσιν τοὺς χριστιανικοὺς λαούς, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ καταλύσωσι τὴν νεοτουρκικὴν τυραννίαν. Πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ὁ συνασπισμὸς τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῶν ἐν Τουρκίᾳ βιούντων ἀπέληξεν εἰς συμμαχίαν τῶν ἐκτὸς αὐτῆς ὁμογενῶν καὶ ὀρθοδόξων Κρατῶν. Ἑλλάς, Σερβία, Μαυροβούνιον

καὶ Βουλγαρία διὰ κοινῆς διακοινώσεως πρὸς τὴν Υ. Πύλν ἠξίωσαν νὰ εἰσαγάγῃ αὕτη ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις αὐτῆς μεταρρυθμίσεις, ἐξασφαλιζούσας τ' ἀνθρώπινα δικαιώματα εἰς τοὺς ἐν αὐταῖς χριστιανούς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Πύλν ἀπέκρουσε τὴν διακοίνωσιν τὰ σύμμαχα κράτη ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς τουρκίας (5 Ὀκτωβρίου 1912). Ὁ πόλεμος διεξήχθη ἐν ὀνόματι τῆς χριστιανικῆς πίστεως προσλαβὼν χαρακτῆρα Σταυροφορίας, κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού. Ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος α' ἐν τηλεγραφίᾳ αὐτοῦ πρὸς τοὺς συμμάχους ἔλεγεν «Οἱ ὀρθόδοξοι ἡμῶν λαοὶ ἐν κοινῇ ἐξεγέρσει ἐνοῦνται δι' ἀρρήκτων δεσμῶν συμφωνίας καὶ θυσίας, αἱ δὲ προσευχαὶ τῶν στενῶς συνδεδεμένων τεσσάρων ἔθνῶν ἀνέρονται πρὸς τὸν Ὑψιστον ἐν θερμῇ ἰκεσίᾳ ἀπεκδεχόμενα τὴν εὐλογίαν Αὐτοῦ ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ Σταυροφορίᾳ. Εἶθε ὁ Κύριος ἐν τῇ εὐσπλαγχνίᾳ Αὐτοῦ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν σύγχρονον προσπάθειαν τῶν στρατῶν ἡμῶν καὶ νὰ ἐπιστέψῃ διὰ νίκης τὸ ἅγιον ἔργον τῆς Ὀρθοδοξίας, διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν τυραννουμένων ἡμῶν ἀδελφῶν... μὲ τὰ βλέμματα δὲ προσηλωμένα εἰς τὸ σύμβολον τοῦ Σταυροῦ, ἃς ἔχωμεν ἔμβλημα τὸ «ἐν τούτῳ νίκα»! Ὁ Θεὸς ἠὺλόγησεν ὄντως τὸν ἀγῶνα, προκαλέσαντα τὴν γενικὴν κατάπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν διὰ τὰς ἀπροσδοκίτους ἐπιτυχίας ἰδίως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Οἱ δὲ ἀγωνιζόμενοι δὲν ἔπαυσαν βλέποντες ὀφθαλμοφανῶς τὴν θείαν βοήθειαν. Ὑπῆρξε δὲ θριαμβευτικὸς ὁ ἀγὼν οὐ μόνον κατὰ ξηράν, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ τότε διαδόχου τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντίνου, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ναυάρχου Παύλου Κουντουριώτου, νικηφόρος καταναυμαχίαντος τὸν τουρκικὸν στόλον. Ἀξιωματικὸς ἐκ τῶν συμμετασχόντων τῆς ναυμαχίας περιγράφων τὰς μεγάλας αὐτῆς δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους ἔλεγε «τὴν μεγάλην βοήθειαν τοῦ Θεοῦ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς μας ἀντελήφθημεν, διότι μεγάλη θεϊκὴ δύναμις ἀπώθει τὴν βροχὴν τῶν ὀβίδων». Ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Θράκῃ καὶ ἐν ταῖς νήσοις συνετρίβησαν αἱ τουρκικαὶ στρατιαὶ καὶ κατελύθη ἡ τουρκικὴ τυραννία. Ἀνεμένετο καὶ αὐτῆς τῆς ΚΠόλεως ἡ ἀνάκτησις. Ὁ δὲ Πατριάρχης Ἰωακείμ γ' ἐν μέσῳ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος καὶ ἔτοιμος ὦν νὰ καταλάβῃ τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὅπως δοξολογήσῃ ἐν αὐτῷ τὸν Θεὸν ἐτελεύτησε τὸν βίον (1913). Διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ Γερμανὸς ε' (1913—1918), ὅστις ὡς μητροπολίτης Ἡρακλείας διέπρεπεν ἐν τῷ ὑπὲρ τῶν προνομίων ἀγῶνι κατὰ τὸ δευτέρον αὐτοῦ στάδιον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἔπεσε δολοφονικῶς βληθεὶς ἐν τῇ ἀνακτῆσει ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ περιμαχήτῳ Θεσσαλονίκῃ (5 Μαρτίου 1913) διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ Κωνσταντῖνος.

Ἡ Τουρκία ἡττηθεῖσα κατὰ κράτος ἠναγκάσθη νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν μεσολάβησιν τῆς Εὐρώπης. Γενομένων δὲ διαπραγματεύσεων ἐν Λονδίῳ συνωμολογήθη προκαταρκτικὴ εἰρήνη καθ' ἣν ἡ Τουρκία παρεχώρησεν εἰς τοὺς συμμάχους τὸ πλεῖστον τῆς Θράκης, ὀλόκληρον τὴν Μακεδονίαν καὶ

τὴν Ἑπειρον ὡς καὶ τὴν Κρήτην, παραιτηθεῖσα καὶ τῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ὡς ἐξήτει ἡ Ἑλλάς. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ὑπογραφῆ ἡ ὁριστικὴ εἰρήνη ἐξεργάγη, δυστυχῶς, νέος πόλεμος μεταξὺ τῶν συμμαχῶν, ἕνεκα τῶν υπερβολικῶν ἀξιώσεων τῆς Βουλγαρίας. Μάτην προσπαθῆσαι ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Σερβία νὰ προλάβωσι τὴν σύρραξιν, περιήλθον εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀμυνθῶσιν κατὰ τῆς αἰφνιδίως (16 Ἰουνίου 1916) ἐπιτεθείσης κατ' αὐτῶν Βουλγαρίας. Ὁ πόλεμος ὑπῆρξεν εἰς ἄκρον ὀρμητικὸς. Ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς ἐντὸς μηνὸς συνεντρίβη τελείως, ἐπετέθησαν δὲ κατὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ ἡ Ρουμανία καὶ ἡ Τουρκία. Οἱ βούλγαροι ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην, ὑπεγράφη δ' ἐν Βουκουρεστίῳ (28 Ἰουλίου 1918) ἡ συνθήκη, δι' ἧς ἔληξεν ὁ πόλεμος, ὁ ὀφειλόμενος εἰς τὴν ἀπλησίαν τῶν Βουλγάρων, ζητούντων νὰ ὑπαγάγωσιν ὑπὸ νέαν δουλείαν καθαρῶς ἑλληνικοὺς καὶ σερβικοὺς πληθυσμούς. Δυστυχῶς δὲ οἱ βούλγαροι καταλαβόντες πρὸς καιρὸν τὴν Μακεδονίαν κατέστρεψαν αὐτήν, ἐλεηλάτησαν τοὺς ναοὺς, προέβησαν εἰς διαφόρους ἱεροσυλίας, ἀπήγαγον Ἀρχιερεῖς, τὸν Μυρέων εἶτα Ἀργολίδος Ἀθανάσιον († 1925) καὶ Ἱερεῖς, κατέσφαξαν τὸν μητροπολίτην Μελενίκου Κωνσταντῖνον καὶ ἄλλας διέπραξαν κακουργίας ἀνηκούστους¹. Ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἔλεγεν ἐν τῷ πρὸς τὸν λαὸν διαγγέλματι: «Εἶναι καὶ ὁ ἀγὼν αὐτὸς εὐλογητὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ ὅσον καὶ ὁ πρῶτος καὶ τὴν εὐλογίαν Αὐτοῦ ἐπικαλοῦμαι». Μετὰ δὲ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου ἐτηλεγράφη πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον, ἐκφράζων τὴν πεποιθήσιν αὐτοῦ ἐκ τῶν πεδίων τῶν μαχῶν ὅτι «ὁ Θεὸς πλουσιοπαρόχως ἠὐλόγησε τὰς προσπάθειάς ἡμῶν» καὶ πρὸς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον «Εὐχαριστῶ τὸν Παντοδύναμον Θεόν, Ὅστις ἠὐλόγησε τὰ ὄπλα μας», καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς μετὰ τῆς Τουρκίας εἰρήνης ἐν διαγγέλματι πρὸς τὸν στρατὸν «Ἔργασία λοιπὸν καὶ πάλιν ἐργασία ἀνένδοτος καὶ πλήρης ἀφοσίωσις εἰς τὸ καθήκον εἶναι ὁ κληρὸς σας, ἀλλ' εἶναι καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα θὰ δοξάσωσι πάλιν τὰ ὄπλα μας, ὅταν ὁ Θεὸς θελήσῃ νὰ μᾶς δοκιμάσῃ ἐὰν εἴμεθα πράγματι ἄξιοι τῆς εὐνοίας τὴν ὁποίαν μᾶς ὑπέδειξε». Ἀληθῶς δὲ ὑπῆρξε τοιαύτη ἡ εὐνοία τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὥστε καὶ ὁ λαὸς ἐπίστευεν, ὅτι βλέπει ἐν τῷ Βασιλεῖ Κωνσταντῖνῳ τὴν πλήρωσιν τῶν παλαιῶν παραδόσεων περὶ τοῦ «μαρμαρωμένου βασιλεῖα». Ἐν Καβάλλᾳ κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν ὑποδοχὴν τοῦ Βασιλέως μικρὰ ἑλληνικὰ κορασὶς εἶπε πρὸς αὐτὸν «καλῶς ἤλθες, Κωνσταντῖνε, σ' ἐπεριμέναμεν τετρακόσια χρόνια!»

¹ Ἀλλὰ μόλις σχεδὸν ἔληξαν οἱ δύο πόλεμοι² ἐξεργάγη ὁ φοβερὸς παγκόσμιος πόλεμος ἐπὶ τετραετίαν διαρκέσας (1914-1918). Κατ' αὐτὸν ἡ Βουλγαρία καὶ Τουρκία συνεμάχησαν μετὰ τῶν κεντρικῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων,

1. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» ΛΔ'. 1914, ἀριθμ. 14.

2. Μετ' αὐτοὺς ἐγένετο πάλιν λόγος περὶ διοικητικῶν μεταρρυθμίσεων ἐν Τουρκίᾳ. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» ΛΔ'. 1914, ἀριθμ. 41-3.

τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, εἰς ἃς προσετέθησαν ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἀμερική καὶ μεθ' ὧν συνηγωνίσθησαν ἡ Σερβία ἢ Ρουμανία καὶ ἡ Ἑλλάς ἐκτὸς ἄλλων κρατῶν. Ὁ σύνδεσμος τῶν κεντρικῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἠττήθη μετὰ μακρὸν καὶ σκληρότατον ἀγῶνα, καθ' ὃν ἡ Ρωσία ἔπαθε τὰς μείζονας τῶν συμφορῶν ἕνεκα ἐσωτερικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «μπολσεβισμού» ἥτοι τοῦ ἀνατρεπτικοῦ τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ μηδενιστικοῦ κοινωνισμού. Μεγάλας ἐπίσης συμφορὰς ἔπαθον καταληφθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἡ Σερβία καὶ ἡ Ρουμανία. Ἡ Ἑλλάς εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἀγῶνα μετὰ σφοδρὰν ἐσωτερικὴν ἀνωμαλίαν, ἀλλὰ συνετέλεσεν ἐν τοῖς μάλιστα εἰς τὴν νίκην διὰ τῆς διαρρήξεως τοῦ βουλγαρικοῦ μετώπου, ἧτις ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς κατατροπώσεως τῶν συμμάχων τῆς Βουλγαρίας. Ἡ Ἑλλάς καὶ μετὰ τὴν συναφθεῖσαν Συνθήκην τῶν Σεβρῶν (1920) ἐξηκολούθησε μαχομένη κατὰ τῶν τούρκων ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μικρασίᾳ ἐπὶ δύο καὶ ἐπέκεινα ἔτη. Καθ' ἅπαν δὲ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦ μακροῦ πολέμου ἀνεκδιηγῆτους συμφορὰς ἔπαθον οἱ ἐν Τουρκίᾳ χριστιανοί, Ἀρμένιοι καὶ Ἕλληνες. Πόλεις ἑλληνικαὶ ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μικρασίᾳ ἀκμάζουσαι μετεβλήθησαν εἰς ἄμορφα ἐρείπια, ἀθῶοι ἑλληνικοὶ καὶ ἀρμενικοὶ πληθυσμοὶ ἐθανατώθησαν ἢ ἐξετοπίσθησαν. Οἰκογένειαι διελύθησαν, παρθένοι καὶ παῖδες διηρπάγησαν, χιλιάδες ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν διὰ τῆς βίας ἐξηλαμίσθησαν.

Οἶκοθεν δ' ἐννοεῖται ὅτι τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας ἐντελῶς κατεπατήθησαν καὶ κατηργήθησαν ἐν διαρκείᾳ τοῦ πολέμου ὑπὸ τῶν νεοτούρκων. Τῷ 1915 ἐξεδόθη ὁ περὶ Σχολῶν νόμος, δι' οὗ αἱ Σχολαὶ τῶν χριστιανικῶν Κοινοτήτων, ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ τῆς ἐποπτείας τῶν θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν ἐκηρύχθησαν ἰδιωτικαὶ Σχολαὶ καὶ ὑπήχθησαν ὑπὸ τὸ τουρκικὸν ὑπουργεῖον τῆς παιδείας. Ἀφέθη μὲν εἰς τὰς Κοινότητας τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν τοὺς διδασκάλους, ἀλλ' ἡ ἄδεια τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως πρὸς λειτουργίαν τῆς Σχολῆς ἐξεδίδετο ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὑπευθύνου διευθυντοῦ ἐκάστοτε, ὅστις ὑπεχρεοῦτο νὰ ὑποβάλῃ λεπτομερῆ περὶ τῆς Σχολῆς ἔκθεσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἐδικαιοῦτο δὲ τοῦτο κατὰ τὸν εἰρημένον νόμον νὰ ἐπιθεωρῆ τὰς Σχολὰς ἄνευ οἰασθήποτε προειδοποιήσεως, νὰ ἐγκρίνῃ τὸ πρόγραμμα τῶν διδασκομένων μαθημάτων καὶ τὰ διδακτικὰ βιβλία, νὰ παρακολουθῆ τὰς εἰσιτηρίους καὶ ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις δι' ἀντιπροσώπων καὶ νὰ ἐγκρίνῃ τὰ ἐνδεικτικὰ καὶ ἀπολυτήρια. Ἡ τουρκικὴ γλῶσσα ἐκηρύχθη ὑποχρεωτικὴ διὰ τοὺς ἐν ταῖς Σχολαῖς παιδευομένους, ἐπετραπή ὁμως καὶ ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα. Μετὰ ἐν ἔτος (1916) ἐξεδόθη Βεζυρική ἐγκύκλιος περὶ Κοινοτήτων δι' ἧς ἐγκυκλίου κατηγοῦντο αἱ ἰδιαιτέραι χριστιανικαὶ Κοινότητες. Πάντες οἱ ἐν τινι πόλει οἰκοῦντες χριστιανοί, τούρκοι, ἔβραιοι ἔμελλον ν' ἀποτελῶσι μίαν Κοινότητα ἀνεξάρτητον ἀπὸ παντὸς θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ. Τέλος τῷ 1917 ἐξεδόθη ὁ περὶ Γάμου νόμος (προσωρινὸς «Οἰκογενειακὸς νόμος» χου-

κούκ αἰλέ), καθ' ὃν ἡ σύναψις γάμου ἀνετίθετο εἰς τὰ τουρκικὰ δικαστήρια. Τούτων ἀντιπρόσωπος ἔδει νὰ παρίσταται κατὰ τὴν ἱεροτελεσίαν καὶ νὰ καταγράψῃ τὴν προᾶξιν. Ἐν περιπτώσει μὴ ἐγκρίσεως τοῦ γάμου ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἠδύνατο νὰ τελέσωσι πολιτικὸν γάμον ἐνώπιον τουρκικοῦ δικαστηρίου. Ἐπιτρέπετο δὲ γάμος μέχρι δ' βαθμοῦ τῆς ἐξ αἵματος καὶ τῆς ἐξ ἀγγιστείας συγγενείας καὶ μεταξὺ ἀλλοθρήσκων, ἀλλ' ἀπηγορεύετο γάμος ἀλλοθρήσκου μετὰ μουσουλμανίδος. Τὸ διαζύγιον ἐδίδοτο ὑπὸ τῶν τουρκικῶν δικαστηρίων καὶ παρείχετο μὲν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς σχετικῆς ἀποφάσεως εἰς τοὺς θρησκευτικούς ἀρχηγούς τριμνηρος προθεσμία διὰ τὰς θρησκευτικὰς περὶ τοῦ διαζυγίου διατυπώσεις, ἀλλὰ μετὰ τὴν παρέλευσιν αὐτῆς ἠδύνατο ὁ ἐνδιαφερόμενος ἐντὸς εἰκοσαήμερου νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ τουρκικοῦ δικαστηρίου τὴν ἐκτέλεσιν τῆς περὶ διαζυγίου ἀποφάσεως.

Τοιούτους νόμους οἱ νεότουρκοι ἐκδίδοντες περὶ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἐζήτουν τὴν πλήρη κατάργησιν αὐτῆς καὶ τὸν ἐκτουρκισμόν τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Ὁ Πατριάρχης Γερμανός, ὅστις ἄλλοτε ὡς μητροπολίτης Ἡρακλείας ἠρωϊκῶς ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῶν προνομίων τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ ἐξερεθίσῃ ἐπὶ πλέον τὴν μανίαν τῶν νεοτούρκων ἠναγκάζετο νὰ σιωπᾷ καὶ νὰ μὴ διαμαρτύρεται κατὰ τῶν αὐθαιρέτων ἐκείνων νομοθετημάτων καὶ ἐνεργειῶν, φαίνεται δὲ ὅτι οἱ νεότουρκοι παρεσκευάζον καὶ νέον ὀργανικὸν νόμον περὶ τοῦ Πατριαρχείου. Ἀλλὰ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1918, συναφθείσης ἀναχωρῆς τῆς Τουρκίας μετὰ τῶν Συμμάχων, ἐπεφάνησαν οἱ στόλοι τούτων, ἡγουμένου τοῦ Ἑλληνικοῦ, πρὸ τῆς ΚΠόλεως, ἐπιστεύθη δὲ πρὸς στιγμὴν ὅτι ὀριστικῶς κατελύετο ἡ τουρκικὴ τυραννίς.